

ANLAM VE MELANKOLİ: ŞAŞIRTICI BİR ÇAĞDA HAYAT

Christopher Bollas (1943, Washington, DC) İngiliz psikanalist ve yazar. Çağdaş psikanalitik teorilerin öncülerinden biri. Kaliforniya Üniversitesi'nde aldığı eğitimden sonra kariyerine otizmlı ve şizofreni hastası çocuklarla başladı. Yaşanmış olaylarla yazılı eserler arasında aykırılıklar olduğunu görerek, psikanalitik çalışmalar yapmak yerine klinik dünyaya yöneldi ve psikanaliz üzerine yoğunlaştı. Kırk yıldan fazla süredir çeşitli kliniklerde çalışmalarını sürdürmekte, deneyimlerini kitaplaştırmaktadır.

Eserlerinden bazıları: *The Shadow of the Object – Psychoanalysis of the Unthought Known* (1987), *Being a Character: Psychoanalysis and Self Experience* (1992), *China on the Mind* (2012), *Catch Them Before They Fall* (2013), *When the Sun Bursts: The Enigma of Schizophrenia* (2015; *Güneş Patladığında – Şizofreninin Gizemi*, YKY, 2018).

Şahika Tokel İstanbul'da doğdu. 2002'de İstanbul Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünü bitirdi. 2006'da Marmara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden yüksek lisans derecesi aldı. 2007'den beri çeviri yapıyor.

Christopher Bollas'ın
YKY'deki kitapları

Güneş Patladığında – Şizofreninin Gizemi (2018)

Sonsuz Soru (2024)

Çağrışimli Nesne Dünyası (2025)

Anlam ve Melankoli – Şaşırtıcı Bir Çağda Hayat (2025)

CHRISTOPHER BOLLAS

Anlam ve Melankoli

Şaşırtıcı Bir Çağda Hayat

Çeviren
Şahika Tokel

YAPI KREDİ YAYINLARI

Anlatmam gereken hikâye gelecek iki yüzyılın tarihçesidir...
Bütün medeniyetimiz artık uzun zamandır on yıldan on yıla artan
azap verici bir şiddetle adeta bir felakete doğru sürükleniyor:
Durup dinlenmeden; şiddetle; fırtına gibi; düşünmek için
durmayan, aslında düşünmekten korkan, yolculuğunun sona
ermesini arzulayan kudretli bir nehir gibi... Yaşadığımız yerde çok
yakında kimseler var olamayacak.

(Friedrich Nietzsche)

İçindekiler

İçindekiler •	7
Sunuş •	9
Teşekkür •	15
Önsöz •	17
1. Anlam Arayışı •	31
2. Büyük Savaş ve Manik An •	36
3. Parçalanma •	42
4. İnsan Karakterindeki Değişimler •	50
5. Parçalanmış Kendilikler •	57
6. Normopati ve Güvenli Bölge Sendromu •	67
7. Aktarıcı Kendilikler •	73
8. Yeni Düşünce Biçimleri •	82
9. Canlandırma •	90
10. Küreselleşme Karşıtlığı •	95
11. Demokratik Akıl •	101
12. “Duyduğuma Göre...” •	114
13. Paranoya •	119
14. İdeoloji •	132
15. Bulmacanın Parçaları •	137
Kaynakça •	147
Dizin •	155

Sunuş

Donald Trump'ın Amerika'daki rahatsız edici zaferi, Birleşik Krallık'taki Brexit oylaması, Fransa ve Almanya'da sağcı popülizmin, Polonya'da beyaz milliyetçiliğinin yükselişi her siyasi görüşten uzmanı şaşkına çevirdi. “Biz” sağın güçlendiğini –bu durum ABD’de ordu hariç devletin tüm veçhelerine son verilmesini açıkça savunan Koch Kardeşler gibi milyarderlerin başı çektiği özgürlük yanlısı koalisyonlar yoluyla perdeleniyordu– onyıllardır bilmemize rağmen belli ki yeni “yaldızlı çağ” bizi gafil avladı. Basit mali gerçekler –ABD’deki üç milyarderin ülkenin daha düşük gelirli yarısının toplamı kadar zengin olması¹ ya da dünyanın en zengin sekiz kişinin dünyanın daha yoksul yarısının toplam servetine sahip olması²– artık halkın hayal gücünü şaşırtıcı derecede etkiliyor.

Haklı olarak bilim ve teknolojiadaki çarpıcı ilerlemeleri kutlayabileceğimiz bir çağda –milyarderler ile dünyanın geri kalanı, demokrasiye katılanlar ile demokrasinin değerlerine zarar vermeye çalışanlar, toplumsal vicdanı olanlar ile olmayanlar arasındaki– bu “bölünmeyi” nasıl anlamalıyız?

Freud, sevginin zıddının nefret değil kayıtsızlık olduğunu yazmıştı. Ama eğer toplumsal bilinci olan her sınıftan kişi apaçık ekonomik dengesizliğe ve insan hakları ihlallerine kayıtsız kalıyorsa –böylece dünya nüfusunun önemli bir kesiminin açgözlülük, yolsuzluk ve nefret cehennemine düşmesine imkân tanırırlar– bu atalete müsaade eden, bir tür nefret olmasın?

---

1 Bkz. Institute for Policy Studies in Rupert Neate Wealth. “Bill Gates, Jeff Bezos and Warren Buffett are wealthier than poorest half of US”, *Guardian* (çevrimiçi), 8 Kasım 2017. guardian.com/business/2017/nov/08/bill-gates-jeff-bezos-warren-buffett-wealthier-than-poorest-www.thehalf-of-us.

2 Bkz. Oxfam raporu, Larry Elliott. “World’s eight richest people have same wealth as poorest 50%”, *Guardian* (çevrimiçi) içinde, 16 Ocak 2017. theguardian.com/global-development/2017/jan/16/worlds-eight-richest-people-have-same-wealth-as-poorest-50.

Bu eğilim –sosyal adaletin açık ihlalini görmezden gelmek– pek yeni değildir. 19. yüzyılda, işçi sınıflarının ya da bütün dünyadaki sömürgeleştirilmiş kişilerin, yoksulluğu ses çıkarmadan kabul etmelerinde görürüz bunu. Fakat 1980’ler itibarıyla Batılı liderlerin hemen hemen hepsinin serbest kapitalizm ve sağ liberteryenizm uğruna sosyal adaleti terk ettiği açıktır. Reagan’ın “damlama” (*trickle-down*) ekonomisine “halkı kazıklama” ekonomisi de demek mümkündür; Margaret Thatcher da “Toplum diye bir şey yoktur”³ sözüyle sosyal adalete bağlılığı terk etmiş bir “önce ben” kültürüne göz kırpyordu.

Bu çalışma, geçtiğimiz iki yüzyılda Batı’daki düşünce yapılarının tarihçesinin izini sürerek psikolojimizin yönlerini ve kendimizi içinde bulduğumuz ruh hallerini –neden bu noktaya geldik ve bu konuda ne yapabiliriz?– ele almayı amaçlıyor. Grup psikolojisindeki değişen bilinçdışı faktörlere odaklanınca tarihimizdeki diğer pek çok şey kaçınılmaz olarak kapsam dışında kalacak ve bu kitap Batı’nın fikir tarihini özetlemeye kalkışmayacaktır. Ama yine de Batı’daki ve bütün dünyadaki krize katkıda bulunan temel psikolojik meseleleri tespit edip izini sürmeye ve tartışmaya gayret edecektir. Amaç, içinde bulunduğumuz zor duruma yönelik farklı türden diyaloglar için zemin hazırlayabilecek bir söz dağarcığı ve bir dizi bakış açısı sunmaktır.

Dolayısıyla bu kitap ben kültürel olgulardan çoğu zaman eksiksiz ve ayrıntılı tarihsel mütalaalardan uzak gibi görünen bir biçimde bahsederken, okurdan, inançsızlığını kendi isteğiyle askıya aldığı bir olumsuz beceri talep eder. Kapsamlı fikir tarihleri genelde “Bir dakika, peki X nedir?” sorusunun cevabını da aydınlatır ve her genellemenin mutlaka istisnaları vardır. Bu nedenle okurdan sunulan fikirlere odaklanmasını ve dahil edilmeyenleri mazur görmesini isteyeceğim.

Zaman zaman “bizlerin” –Batı dünyasının üyeleri olarak– nesiller boyu neler hissettiğimize değineceğim. Buradaki “biz”, kraliyet üyelerinin kendilerinden bahsetmek için kullandığı çoğul “biz”

3 Bkz. Charles Moore. “No such thing as society: a good time to ask what Margaret Thatcher really meant”, *Telegraph* (çevrimiçi), 27 Eylül 2010. www.telegraph.co.uk/comment/columnists/charlesmoore/8027552/No-Such-Thing-as-Society-a-good-time-to-ask-what-Margaret-Thatcher-really-meant.html.

gibi görünebilir ama elbette değil. Bu sözcüğün *Zeitgeist* –Batı kültüründeki hayata dair meselelerin halkta yarattığı hisler– için mecazen kullanılması amaçlandı. John Stuart Mill’in *Özgürlük Üzerine*’de ortaya koyduğu demokratik süreç görüşünü, “düşünen kişi”nin dünyasına uygulanabildiği ölçüde takip edeceğim. Söz konusu kişi, yaşantılar ve zihinsel yaşamın sunduğu muammalar üzerine düşünen her toplumsal cinsiyetten, sınıftan ya da etnik gruptan biri olabilir.

Böylece, geçtiğimiz iki yüzyılda bize neler olduğunu düşünürken –önce geç 19. yüzyılın manik sarsıntılarına kapılmamız, sonra da Büyük Savaş’ın ardından insani değerlere inancımızı katastrofik biçimde yitirීමimiz– aklımızda vicdanlı sıradan erkek ve kadınlar vardır; elbette yanılabilirler, ayrıca dünya olaylarının seyrini ve her kendiliğın Arthur Lovejoy’un “büyük varoluş zinciri” dediğı şeyde oynadığı rolü merak etmeye mahkûmdurlar.

Elbette hiçbir bireyin ömrü söz konusu dönemdeki değişen ruhsal durumları kapsayacak kadar uzun sürmedi. 20. yüzyılın ortalarında doğan biri, geç 19. yüzyılın çılgınlığına hiç dahil olmadı. O halde “bizlerin” kayıp, yas, parçalanma ve ne yapacağımızı şaşırdığımız mahcubiyetin pek çok evresinden geçtiğimizi iddia etmek mümkün müdür? Bu dönemlerdeki bahsi geçen deneyimlerin kadınlar ve erkekler; beyazlar ve beyaz olmayanlar; zenginler ve yoksullar için farklı olacağını da belirtmeye gerek yok.

O halde bir şeyi baştan aydınlığa kavuşturmak çok önemlidir. Her toplum baskın bir kültür ve aynı zamanda pek çok karşı kültür üretecektir; farklı zihniyetler gibi düşünebileceğimiz çok sayıda kültürel durumu destekleyecektir. Bir kültürel zihniyet nesiller boyu varlığını sürdürebilir, oluşumunun başlarında etrafta olanlardan çok daha uzun ömürlü olabilir. Örneğın Britanya İmparatorluğu’nun tarihçesinde bunu görürüz: İngiliz sömürgeciliğının 17, 18 ve 19. yüzyıllarda ürettiğı düşünce yapıları imparatorluk çağı bitmiş olmasına rağmen 20. yüzyılın ortalarında varlığını hâlâ açıkça sürdürüyordu.

Kültürün psikodinamikleri –bu kitapta tartışılan düşünce yapıları silsilesi– bütün halkı kasıp kavuran o tuhaf kitle psikolojisi “hayallerine” değinecektir. Örneğın Büyük Savaş’ın ardından önceki yüzyılların hümanist-akılcı dayanaklarına inancın trajik

biçimde yitirildiği savunulacaktır. Bazı yazarlar bu değişimi tespit etse de herkesin böyle hissettiğini savunmuyorlar, ancak bir toplumun hayalleri –kültür tarihi– psikolojik durumların hareketini kaydeder. Bu psikolojik durumlar, yurttaşları bireysel olarak takip etmeyi bıraksa da sosyal hayal kurma dinamiğini oluşturan bilinçdışı süreçlerde korunur ve geliştirilirler.

“Milenyum” kuşağı, iletişimin büyük ölçüde kısa kesildiği bir dünyada doğdu, örneğin bu kuşak *tweet*’leri mektuba yeğliyor. Genel olarak iç dünyanın irdelenmesiyle ilgilenmeyen bir kültürdür bu, daha çok uygulama teknolojilerinden ve sosyal ağ oluşturmaktan keyif alıyorlar. Büyük ihtimalle, doğumlarından önceki on yıllarda Batı bilincinde nelerin yitirildiğinin pek farkında değiller. Ama tıpkı Amerikan anayasasının “Kurucu Babalar” denilen kişilerin zihnietini taşıması gibi, her toplum da kendinden önceki nesillerin kanaatlerini ve ruhsal durumlarını taşımaya devam edecektir, Jung’un bilgelikle “kolektif bilinçdışı” adını verdiği kavram da bunu içerir. Dolayısıyla kayıp biçimleri, kaybedilenler için üzüntü ya da intikam durumları bilinçdışı özdeşleşim eylemleri yoluyla miras alınabilir. Yeni nesiller toplumlarının açıkça ya da üstü kapalı bir biçimde vaat ettiklerinin gerçekleştirilmediğini bıkkınlıkla hissedebilirler.

Günümüzde Amerikan Rüyası’nın güvenilirliğine dair büyüün bozulması buna basit bir örnektir. Amerikan Rüyası, Amerikan vatandaşlığının bir hakkı gibi görünse de öğrenci kredi borcu elini kolunu bağlayan ya da doğru düzgün iş bulamayan birine bir hayli imkânsız görünür. Nitekim, milenyum kuşağı bir tür otopsi için medeniyetlerinin kalıntılarını gün yüzüne çıkararak bir “aile tarihçesi” hazırlasaydı, molozların içinde yaşadıkları havası kirli çevreden çok daha farklı bir dünyanın hayallerinin ve taslaklarının gömülü olduğunu görürlerdi.

Peki gerçekliği tamamen farklı gören kişiler ne olacak? Burada bir “biz”den bahsedebilir miyiz?

Bireysel deneyimleri arasında dağlar kadar fark olan kişiler söz konusu olduğunda bile toplum üyelerinin ortak ruh hallerini paylaştığını görürüz. Trump’ın zaferi Amerika’nın yarısını çok üzerken diğer yarısı zafer sarhoşuydu. Bu kitap, mağlup olanın ruhsal hakikatin yükünü taşıdığını, aslında tüm insanların muhafaza ettiği

bir kaybı kaydettiğini savunuyor. Dolayısıyla bu örnekte Trump destekçileri anlaşılan daha geniş kapsamlı hislerden koparılmış, kısmi kendilikler olarak hareket etmektedir. Öte yandan kısmi kendiliklerden oluşan herhangi bir grubun toplumun herhangi bir kesimi için sabit bir kimlik sunduğu da doğru değildir. Hepimiz aynı gemideyiz; Trump'ın ya da Brexit'in her destekçisi tüm kendiliklerin yönlerini temsil eder.

Artık milyonlarca kişi fiilen “yeraltı dünyasında” yaşıyor. Bu kişiler büyük servetin ve iktidarın bir avuç kişinin elinde toplanmasının yolunu açmak için devletin ortadan kaldırılmasını savunan liberterler; katliamlarda kullanılacağını bile bile saldırı tüfeklerini üreten ve dağıtımını yapan Ulusal Tüfek Birliği destekçileri; hepimizin muhtaç olduğu yaban hayatını öldürecek böcek ilaçlarının üreticileri; ruhsal değerimizi ve kimliğimizi hissizleştirerek psikolojik acıları “iyileştiren” ilaç sektörü; bütün dünyada küçük devletlere kitle imha silahları tedarik eden uluslararası silah ticaretini destekleyen hükümetler. Söz konusu son derece bencil teşebbüslere dahil olanları yerebiliriz, ama öyle ya da böyle hepimiz bu yeraltı dünyasını destekliyoruz.

Dolayısıyla çalışmamız aynı zamanda insan haklarına ve gezegenimizin güvenliğine karşı kayıtsızlığı besleyen bir bencillğe yönelişi de ele alıyor. Politika Çalışmaları Enstitüsü'nün 2017'de ilan ettiği gibi, bizimki bir “ahlak krizi”:⁴ Kendimize olan inancımızı nesilden nesle gitgide daha çok yitirilişimiz ve bu durumun artık yaşamlarımızın ruhsal bir gerçekliği haline gelmesi.

İnsan davranışının her psikolojik analizi kendiliklerin psikotik ve psikotik olmayan tarafları, cinayete meyilli ve yapısal yönleri, cinsiyetçi ve ırkçı eğilimleri, ayrıca daha kapsayıcı ve hoşgörülü düşünce biçimlerimiz hakkında hükümler vermemizi içerir. Kendi sıkıntılı yönlerimizi tespit etmek kişilere hastalık teşhisi koymak değildir, tıpkı Delhi ya da Pekin'deki ölümcül hava kirliliği seviyelerini tespit etmenin havayı hastalıklı kılmaması gibi.

Nitekim, bu kitabın iddialarından biri de hepimizin aynı unsurları paylaştığı ve her birimizin iyiye ya da kötüyeye doğru değişime yatkın olduğudur. Şimdi olumlu bir değişim yaratabilmek için

---

4 Bkz. 1. Not.

kültürdeki sıkıntıları özgürce tespit etmemiz her zamankinden de önemli.

Geç 19. yüzyıla manik bir coşku hâkim olmasına rağmen milyonlarca bastırılmış kendilik büyük bir buhran içindeydi. Bazıları kendiliğin bölünmesi sonucu baskıcılarının neşesiyle özdeşleşse de (özellikle Sanayi Devrimi'nin işçileri arasında son derece yaygın olan bir gözlem) söz konusu maninin motoru, bunalımın ezilenlere yansıtılması üzerine inşa edilmişti: Mağlup olanlara, kolonilere ve işçi sınıfına. Baskıcı ile kurbanın ilginç bağlar kuracağı gerçeği –Amerika'nın beyaz yoksul işçilerinin Fox News ve Trump yanlısı milyarlarlarca özdeşleşmesi gibi– sosyo-ekonomik analizden çok psikolojik açıdan daha iyi anlaşılabilir.

Dünyanın –bu çalışmanın da tanıklık ettiği gibi– yavaş yavaş yıkıma doğru ilerlemesi bütün insanlığı kolektif deneyimin ortak evreninde buluşturuyor. Bu çıkmazda kazanan ve kaybeden yok: Hem milyarlarlar hem de evsizler kendilerini şaşkınlık içinde ve köksüz bulacak. Sadece iktidarın gücü için servet biriktiren oligarklar, rehabilitasyon merkezlerinin olmadığı nihilistik bir boşluğa doğru süratle ilerliyorlar.

Toplumları anlamanın ve yeniden düzenlemenin yollarına acilen ihtiyacımız var, böylece kültür –düşünce yapıları– daha üretken yollara sevk edilebilir. Fakat elli yıllık bir psikofobi bize köstek oluyor: Bulacağımız şeyden korktuğumuzdan zihnin içine bakmaktan nefret ediyoruz. “Psikanaliz” sözcüğüne karşı duyulan semptomatik korku, hatta onun yok edilmesini arzulama (“Psikanaliz öldü – hem zaten dalavereydi”) sadece buzdağının ucudur. İçgörüler ve konuşma terapilerini reddetmek bir zihin (zihin, bilinci de içerir) sahibi olmaktan korkmayı ifade eder. Ama kendimizi (piyasaya, teknolojiye, seçimlere dair) insan-dışı “güçlere” teslim etmeye yönelik bilinçdışı çözüm son derece öz yıkıcıdır.

Dolayısıyla bu kitap “politik psikoloji” gibi düşünebileceğimiz bir şeyi –kültürün mevcut psikodinamiklerini analiz edecek bir psikolojiyi– ele alma girişimidir.

Christopher Bollas
Santa Barbara, California
Kasım 2017

Teşekkür

“Şaşkınlık Çağında Psikanaliz: Ezilenin Geri Dönüşü Üzerine” (“Psychoanalysis in the Age of Bewilderment: On the Return of the Oppressed”, Cilt 96, Sayı 3, Haziran 2015, s. 535-51) isimli makalem den pasajları kullanmama izin verdikleri için *International Journal of Psychoanalysis*’e ve John Wiley & Sons, Inc.’e teşekkür ederim. The Provost and Scholars of King’s College’a (Cambridge) ve E.M. Forster Estate’in haklarını temsil eden The Society of Authors’a, E.M Forster’in *Howards End* romanından alıntı yapma ma izin verdikleri için teşekkürler. *Fear and Fantasy in a Global World*’de yayımlanan “Küreselleşme Çağında Aktarıcı Kendilik ve Aktarıcı Nesneler” (“The Transmissive Self and Transmissive Objects in the Age of Globalization”, yay. haz. Susana Araujo, Marta Pinto ve Sandra Bettencourt. Leiden, Rodolpi/Brill, 2015) makalemin (kısmen gözden geçirilmiş halinin) burada yeniden yayımlanmasına izin veren Rodolpi/Brill yayıncılarına ve Susana Araujo’ya teşekkür ederim.

Bu kitabın farklı bölümleri yıllar içinde sunuldu ve tartışıldı. 2011’de beni konuk konuşmacı olarak davet eden New York Şehir Üniversitesi’ndeki İnsani Bilimler Merkezi’ne, 2012’de Lizbon’daki konferanslarında beni bir hafta misafir eden Hermes Edebi ve Kültürel Çalışmalar Konsorsiyumu’na, 2015’teki toplantılarına beni ana konuşmacı olarak davet eden Uluslararası Psikanaliz Derneği’ne, 2016’da beni bir hafta süren seminerlerde misafir eden Singapur’daki INSEAD’a, 2016’da beni Avenali Konuşması yapmak üzere davet eden Berkeley’deki California Üniversitesi’ne ve Townsend Merkezi’ne, 2017’de demokrasi psikolojisi üzerine dersler vermek için beni davet eden Londra’daki Freud Müzesi’ne ve California Üniversitesi, Santa Barbara’daki Disiplinlerarası İnsani Bilimler Merkezi’ne teşekkürler. Susana Araujo, Nancy Yousef, John Brenkman, Sergio Nick, Kay Young, Susan Derwin ve Ivan Ward’a da teşekkür etmek istiyorum. Beraber saatler geçirip önemli